

مرکز ملی فضای مجازی
پژوهشگاه فضای مجازی

عصر فضای مجازی پنجم

شانزده کاوش در زمینه
چشم انداز فرهنگ رسانه های اجتماعے

Sixteen cases are being explored
in the cultural space of social media

شانزده کاوش در زمینه چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی

گزارش شماره ۵

خرداد ماه ۱۳۹۸

تهیه شده در: پژوهشگاه مرکز ملی فضای مجازی - گروه مطالعات فرهنگی و اجتماعی
تهیه کننده: دکتر حامد حاجی‌حیدری (کرسی جامعه‌شناسی ارتباطات در گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران)

ناظر علمی: محمدمهدی نصرهرندی

- سرشناسه : حاجی حیدری، حامد، ۱۳۵۶ -
عنوان و پدیدآورنده : شانزده کاوش در زمینه چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی
تهیه‌کننده حامد حاجی حیدری؛ ناظر علمی محمدمهدی نصرهرندی .
مشخصات نشر : تهران: پژوهشگاه فضای مجازی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری : فیا
شابک : ۱۹ ص. : مصور (رنگی)
وضعیت فهرست نویسی : ۶-۷-۹۷۲۳۰-۹۷۲۲-۹۷۸
یادداشت : بالای عنوان عصر فضای مجازی
عنوان دیگر : عصر فضای مجازی
موضوع : شبکه‌های اجتماعی پیوسته--ایران --جنبه‌های اجتماعی
Online social networks -- Iran -- Social aspects
فضای مجازی -- ایران -- جنبه‌های اجتماعی
Cyberspace -- Social aspects -- Iran
رسانه‌های اجتماعی
Social media
شناسه افزوده : نصرهرندی، محمدمهدی
شناسه افزوده : پژوهشگاه فضای مجازی
رده بندی کنگره ای : HM۷۴۲
رده بندی یویی : ۰۰۶/۷۵
شماره کتابشناسی ملی : ۸۴۰۳۵۷۲
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیا

نشانی: تهران، میدان آرژانتین، خیابان بیهقی، نش خیابان ۱۶ غربی، پلاک ۲۰، کدپستی ۱۵۱۵۶۷۴۳۱۱

شماره تماس: ۸۶۱۲۱۰۶۱ <http://www.majazi.ir>

حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به مرکز ملی فضای مجازی است و استفاده از مطالب آن صرفاً با ذکر مأخذ
بلامانع است.

محتوای انتشار یافته در این گزارش الزاماً بیانگر دیدگاه مرکز ملی فضای مجازی نیست

سخن نخت

فضای مجازی با شتاب شگرف و روبه‌ترایدی که در حال بطن و گسترش است تمام ساحات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی زندگی بشر را در نور دیده و حروروز، بخش بزرگی از زندگی واقعی را در خود فرو برده و حیات متفاوت و جدیدی به آن می‌دهد. لذا به نظر می‌رسد دو نگاه کلان به فضای مجازی وجود دارد: نگاه اول که بالانص در ابتدای رشد و تکوین فضای مجازی مسلط شده بود، آن را همچون ابزارهای کنار سایر ابزارهای بشری تصویر می‌کرد که تنها طریقت داشت. اما نگاه دوم، در نتیجه رشد تحولات خیره‌کننده فضای مجازی و سایه‌گستری آن در حوزه‌ها و شئون بشر در یک دهه اخیر آن را چون سکویی می‌داند که بسیار فراتر از شأن ابزارهای حیات انسان‌ها را سامان جدیدی داده و ادعای تمدن نوینی را دارد. رویکردی که از قضا از چشمان بصیر رهبر انقلاب نیز دور نمانده و انتظاری تمدنی از فضای مجازی در ایران را مطالبه داشته‌اند.

در همین راستا گزارش‌های عصر فضای مجازی تلاش می‌کند تا فهم سازمان‌ها و دستگاه‌های مرتبط با حوزه‌های فضای مجازی را ارتقاء بخشد و آن‌ها را برای مواجهه فعال و خردمندانه با تحولات این عرصه همیاسازد.

سید ابوالحسن فیروزآبادی
دبیر شورای عالی و رئیس مرکز ملی فضای مجازی

چکیده

واکنش اولیه فعالان فرهنگی که با فضای فرهنگی پیشین مأنوس بوده‌اند، نگرانی است؛ ولی پس از آن که منطق این فضای تعاملی و هوشمند معلوم شد، مشخص می‌شود که اگر این فضا در استمرار تلاش‌های اخلاقی برای گستردن ریشه‌های انسانی و تاریخی خویش قرار گیرد، یک ظرفیت مثبت است. پس از آن که این ظرفیت‌ها معلوم شد، مسجل خواهد شد که ریشه‌های محکم در معنا نباید از مواجهه با سپهر جدید نگران باشند. اگر این ظرفیت‌ها معلوم شود، فرهنگ‌های ریشه‌دار فرصتی تاریخی خواهند یافت. از این روست که برای یک بنیادگرای ابراهیمی (علیه السلام) فرهنگ آنلاین، یک فرصت تاریخی برای گستردن فکری است که نگاهی جهان‌شمول داشته است. این گزارش جنبه‌های مختلف این دگرگونی را کاوش می‌کند.

واژگان کلیدی

انقلاب آنلاین، انقلاب پلتفرم، برآمدن شبکه‌های اجتماعی، فرهنگ رسانه‌های دیجیتال، تمام وقت شدن منابع دیجیتال، رهایی از پایبندی سرزمینی، شرکای جدید کنش، بنیادگرایی ابراهیمی در شبکه، شریک‌یابی شبکه‌ای، دگرگونی در مفهوم «متخصص»، کاهش نیمه عمر دانش

فهرست مطالب

۱- طرح مبحث.....	۱
۱-۱ کاوش ۱.....	۱
۲-۱ کاوش ۲.....	۲
۳-۱ کاوش ۳.....	۲
۴-۱ کاوش ۴.....	۳
۵-۱ کاوش ۵.....	۳
۶-۱ کاوش ۶.....	۴
۲- انقلاب آنلاین و برآمدن شبکه‌های اجتماعی.....	۵
۱-۲ کاوش ۷.....	۵
۲-۲ کاوش ۸.....	۶
۳-۲ کاوش ۹.....	۶
۴-۲ کاوش ۱۰.....	۷
۵-۲ کاوش ۱۱.....	۸
۶-۲ کاوش ۱۲.....	۹
۳- انقلاب آنلاین و نقطه عطف پلتفرم تلفن همراه.....	۱۰
۱-۳ کاوش ۱۳.....	۱۰
۲-۳ کاوش ۱۴.....	۱۰
۴- انقلاب آنلاین و چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی.....	۱۱
۱-۴ کاوش ۱۵.....	۱۱
۲-۴ کاوش ۱۶.....	۱۲

۱- طرح مبحث

۱-۱ کاوش ۱.

در حال حاضر، برای بسیاری از ما، بخش اعظم فعالیت‌های روزانه مصروف پرداختن به منابع دیجیتال آنلاین می‌شود؛ کارهایی مانند گفتگوی برخط متنی، صوتی و تصویری در شبکه‌های اجتماعی، ارسال و دریافت پیامک، دریافت، بررسی و پاسخ دادن به آخرین ایمیل‌ها، تفریح و سرگرمی مندرج در شبکه‌های اجتماعی، خرید اینترنتی، کنترل اینترنتی حساب بانکی، خرید از طریق پایانه دیجیتال، تماس با همراه، کسب خبر از منابع اینترنتی، وبگردی، جستجوی آخرین گجت‌هایی که می‌توانند زندگی دیجیتال ما را غلیظ‌تر کنند و ...

حتی در مورد برخی از ما این مشغولیت به دنیای دیجیتال تمام وقت شده است. ما در هر دقیقه از شبانه روز «در دسترس» هستیم. اینترنت و شبکه جهانی وب همه جا حاضر و ضروری شده است. رفته رفته پیگیری‌های قضایی و همچنین شرکت در انتخابات هم به شکل آنلاین در خواهد آمد.

الگوی ۱ / چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی / کاوش اول

۲-۱ کاوش ۲.

در هر مؤلفه از زیست اجتماعی همه مردم اعم از نهادهای مدنی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی لاقبل یک عامل نیرومند تکنیکی و دیجیتال وجود دارد که اتصال آن را با شبکه برقرار می‌کند. در مورد اغلب این مؤلفه‌های اجتماعی، عامل دیجیتال وجه غالب دارد.

با ظهور رسانه‌های اجتماعی و شبکه‌های آنلاین که توسط صدها میلیون نفر از مردم در سراسر جهان استفاده می‌شوند، این رفتارهای آنلاین به سرعت در حال فائق آمدن هستند. آن‌ها سراسر زندگی ما را تسخیر می‌کنند.

الگوی ۲ / چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی / کاوش دوم

۳-۱ کاوش ۳.

فرهنگ رسانه‌های اجتماعی چگونه فرهنگی است؟ فرهنگی که در آن، ارتباطات انسانی از شکل متعارف تاریخی خود ناگهان فاصله زیادی پیدا می‌کند، به شکل نوین و در عین حال کارآمدی در می‌آید، و اجتماع خاص خود را ایجاد می‌کند، چگونه اجتماع انسانی خواهد بود؟

الگوی ۳ / چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی / کاوش سوم

۱-۴ کاوش ۴.

مزیت درک فرهنگ آنلاین این است که ما را به فضای تعاملی و هوشمند (سایبر) منتقل می‌کند. در حالی که فرهنگ‌های محلی و ملی به ناچار بر یک موقعیت جغرافیایی پایبند هستند، فضای تعاملی و هوشمند (سایبر) ارتباطات انسانی و ماشینی را ورای محدودیت‌ها برقرار می‌کنند.

الگوی ۴ / چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی / کاوش چهارم

۱-۵ کاوش ۵.

مزیت دیگر درک و مشارکت در این فرهنگ آن است که در آن، محصولات فرهنگی، اختراعات، ماشین‌ها، و سایر محصولات انسانی و ماشینی به شکل شرکای کنش در می‌آیند و ارتباطات انسانی را طنین تاریخی گسترده‌ای می‌بخشند.

الگوی ۵ / چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی / کاوش پنجم

۱-۶ کاوش ۶.

البته واکنش اولیه فعالان فرهنگی که با فضای فرهنگی پیشین مأنوس بوده‌اند، نگرانی است؛ ولی پس از آن که منطق این فضای تعاملی و هوشمند معلوم شد، مشخص می‌شود که اگر این فضا در استمرار تلاش‌های اخلاقی برای گسترده‌تر شدن ریشه‌های انسانی و تاریخی خویش قرار گیرد، یک ظرفیت مثبت است. و پس از آن که این ظرفیت‌ها معلوم شد، مسجل خواهد شد که ریشه‌های محکم در معنا نباید از مواجهه با سپهر جدید نگران باشند. اگر این ظرفیت‌ها معلوم شود، فرهنگ‌های ریشه‌دار، فرصتی تاریخی خواهند یافت. از این روست که برای یک بنیادگرای ابراهیمی (علیه السلام) فرهنگ آنلاین، یک فرصت تاریخی برای گسترده‌تر کردن فکری است که نگاهی جهان‌شمول داشته است.

الگوی ۶ / چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی / کاوش ششم

۲- انقلاب آنلاین و برآمدن شبکه‌های اجتماعی

۲-۱ کاوش ۷.

سرعت بالای ارتباط اینترنتی در کنار کاهش قابل ملاحظه هزینه اتصال، عامل مهم در انقلاب آنلاین بود.

مرور تاریخ- مرحله اول: اتصال به اینترنت از اواسط دهه ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۰۳، عمدتاً، از طریق مودم dial-up و یک خط تلفن بود. این سرعت اتصال به علاوه هزینه بدان معنا بود که اینترنت در درجه اول و تنها برای دریافت و ارسال ایمیل استفاده می‌شد. برای بیشتر کاربران، تعامل صوتی و تصویری و حتی مبادله اطلاعات متنی عملاً ناممکن بود. این وضع در ایران تا زمان ظهور اپراتور دوم پابرجای بود.

مرور تاریخ- مرحله دوم: هر چند در جهان مشکل سرعت و هزینه از سال ۲۰۰۳ رو به تخفیف گذارد؛ ولی مشکل پهنای باند در سراسر جهان یک دشواری باقی ماند و این دشواری در اروپا از سال ۲۰۰۶ رو به مرتفع شدن گذاشت. حتی در سرتاسر آسیا از جمله چین و به استثنای ژاپن مشکل پهنای باند هنوز هم در سال ۲۰۰۶ مسأله بود. در حالی که در کشورهای آسیایی هنوز هم پهنای باند یک مسأله است، حوالی سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ بود که می‌توان گفت که استقبال ایرانی‌ها از اینترنت شکل پیشتازی به خود گرفت. موضوع اولیه «وبلاگ» بود.

نتیجه: «وبلاگ» طلعه ظهور رسانه‌های اجتماعی بود. ظهور رسانه‌های اجتماعی به سرعت، گروه‌های خبری و انجمن‌ها را شکل داد و به دنبال آن زیست اجتماعی جدید، ابعاد خود را نشان داد. البته قبل از توسعه وب جهان‌گستر، دانشمندان و محققان آمریکایی از طریق اینترنت داخلی وزارت دفاع آمریکا با یکدیگر ارتباط داشتند؛ اما «وبلاگ» شکل اجتماعی و گسترده آن بود که رفته رفته از ۲۰۰۶ به بعد در دنیای اینترنت تداوم یافت.

الگوی ۷ / انقلاب آنلاین و برآمدن شبکه‌های اجتماعی / کاوش هفتم

۲-۲ کاوش ۸.

در رسانه‌های اجتماعی سلسله مراتب از بالا به پایین و روابط رسمی تأثیری به جای نمی‌گذارد. با یک جستجوی آنلاین، می‌توان افراد را پیدا کرد و دیگران هم می‌توانند ما را بجویند. از آن بیش، ارتباط و گفتگوی بلادرنگ میان ما میسر شده است. تسهیل ارتباط در این مقیاس، نابرابری‌های آموزشی و مهارتی را بسیار تقلیل داده است. توانمندی‌های فنی به اشتراک گذاشته می‌شوند و جزئیات برای بسیاری از مردم آشکار می‌شود. البته این بدان معنی نیست که همه چیز برابر شده است؛ اما بسیاری از اقسام نابرابری تسکین یافته است.

الگوی ۸ / انقلاب آنلاین و برآمدن شبکه‌های اجتماعی / کاوش هشتم

۲-۳ کاوش ۹.

مرور تاریخ: در سال ۱۹۹۴، یک بلاگر به نام جاستین هال، شروع به نوشتن آنلاین در مورد زندگی خود و به اشتراک گذاری کامنت‌ها نمود. او دانشجوی کالج اسوارتمور در پنسیلوانیا بود و در کنار تحصیل در یک مجله، کارآموزی می‌کرد. او در وبلاگش در مورد جزئیات زندگی خود از جمله پدر الکلی‌اش و روابط جنسی خود با شرکای مختلف نوشت.

نتیجه: این چنین، وبلاگ پایه‌ای برای نحو نویسی از نوشتن شد، نوشتن روزمره و معمولی راجع به خود. وبلاگ‌نویسی ساخت نوین و نامتعارفی از ارتباط انسان‌ها را تشکیل داد.

قالب وبلاگ برای این منظور بسیار ساده و مناسب به نظر می‌رسید و انتشار هر مطلب در عرض چند دقیقه میسر بود. وبلاگ‌نویس با خوانندگان خود زندگی و افکار خود را به اشتراک می‌گذارد، زندگی و افکاری که شاید چندان سنجیده نباشند.

مخاطبان هم از تنوع بسیار برخوردارند. یک فرد با روزی ده هزار بازدید کننده با خوانندگان مختلفی صحبت می‌کند. در واقع، نوشته‌های حرفه‌ای با مخاطبان حرفه‌ای به زیر آمدند و خیلی معمولی شدند.

الگوی ۹ / انقلاب آنلاین و برآمدن شبکه‌های اجتماعی / کاوش نهم

۲-۴ کاوش ۱۰.

مرور تاریخ: در سال ۲۰۰۵، شکل‌گیری YouTube و پس از آن Qik یک تحول بزرگ بودند؛ چرا که به اشتراک‌گذاری تصویر از متن معمولی هم آسان‌تر بود. افراد می‌توانستند ویدئویی را که با تلفن همراه خود تهیه کرده بودند، در یک «کانال» مخصوص به خود به نمایش گذارند. انتخاب عنوان «کانال» هم نکته جالبی است. گویا این قرارگاه‌های تصویری خواهان جایگزینی شبکه‌های تلویزیونی تخصصی بودند.

نتیجه: همان طور که وبلاگ، روزنوشت را جایگزین مقاله، کتاب و شیوه‌های دشوارتر تولید محتوای مکتوب کرد، YouTube، Qik و سایر قرارگاه‌های تصویری، ارتباط را سهل‌تر و میسرتر ساختند.

الگوی ۱۰ / انقلاب آنلاین و برآمدن شبکه‌های اجتماعی / کاوش دهم

۲-۵ کاوش ۱۱.

با این امکانات گسترده و در عین حال سهل، نحوی «شریک‌یابی شبکه‌ای» پدید آمد و گسترش یافت. یک فرد را در این شیوه‌ی بسیار آسان تولید محتوا می‌توان به کسی تشبیه کرد که در مرکز صحنه در حال اجرای یک سخنرانی است و در عین حال، مدام از صدر به زیر می‌آید و با مخاطبان مانند نشست پس از سخنرانی گفتگو می‌کند و سپس به صدر بازمی‌گردد. او مدام این کار را انجام می‌دهد و جالب این که مخاطبان نیز به نوبه خود مشغول همین کار هستند. همه، هم در صدر محفل‌های متعدد هستند و هم در کف آنها! و باز جالب‌تر این که هر کس هر وقت که بحث را در یک محفل، جالب یافت، می‌تواند مخاطبینی را که می‌شناسد و می‌داند که آنان علاقه‌مند به بحث هستند، به صحنه بحث دعوت و بلکه احضار کند.

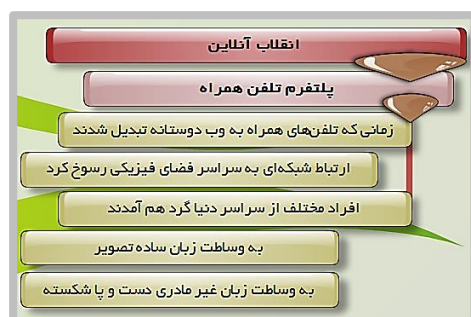

الگوی ۱۱ / انقلاب آنلاین و برآمدن شبکه‌های اجتماعی / کاوش یازدهم

۲-۶ کاوش ۱۲.

مرور تاریخ: این ابزار چند رسانه‌ای زمانی که تلفن‌های همراه به وب دوستانه تبدیل شدند، از لحاظ عملکرد، هزینه و سرعت تکامل یافته، تبادل محتوا را به نحوی بی‌سابقه میسرتر از قبل ساختند و به بخش لاینفکی از زندگی تبدیل کردند. این چنین بود که در سال ۲۰۰۷ فیس بوک - یک شبکه اجتماعی که برای دانشجویان بود- راه خود را به سوی عموم مردم باز کرد. شبکه‌های اجتماعی مانند فیس بوک به کاربران کمک می‌کردند تا در سراسر فضای فیزیکی ارتباط برقرار کنند.

نتیجه: یک تحول مهم دیگر آن است که شبکه‌های اجتماعی افراد مختلف را از سراسر دنیا از طریق ابزارهای آنلاین و زبان ساده تصویر یا زبان غیر مادری دست و پا شکسته، به خوبی به هم متصل می‌سازد.

الگوی ۱۲ / انقلاب آنلاین و برآمدن شبکه‌های اجتماعی / کاوش دوازدهم

۳- انقلاب آنلاین و نقطه عطف پلتفرم تلفن همراه

۳-۱ کاوش ۱۳.

بدواً بخش عمده‌ای از این ارتباطات فراملی از جنس کسب و کار یا از سنخ ارتباط علمی بود؛ ولی به سرعت، اهمیت روابط معمولی فزونی گرفت. رفته رفته ارتباطات از جنس فرهنگ عامه فائق آمد.

الگوی ۱۳ / انقلاب آنلاین و نقطه عطف پلتفرم تلفن همراه / کاوش سیزدهم

۳-۲ کاوش ۱۴.

آن‌ها یک چشم‌انداز جهانی و طیف متنوعی از دیدگاه‌ها را در زمینه هنر، فرهنگ، جامعه، علم و تفکرات فلسفی گرد هم می‌آورند. بدین ترتیب نیمه عمر دانش به طرز بی‌سابقه‌ای کاهش یافته و در مفهوم «متخصص» دگرگونی‌های اساسی پیش می‌آید.

الگوی ۱۴ / انقلاب آنلاین و نقطه عطف پلتفرم تلفن همراه / کاوش چهاردهم

۴- انقلاب آنلاین و چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی

۴-۱ کاوش ۱۵.

با این شتاب جابجایی دانش و تکنولوژی انقضای نسلی با سرعت بیشتری رخ می‌دهد. همواره توان افراد برای انطباق با تغییر تکنیکی و علمی حیطه سنی معینی دارد و پس از عبور افراد از یک حیطه سنی، افراد به زندگی با ثبات نسبی بیشتر متمایل و سپس مجبور می‌شوند. از این قرار، می‌توان پیش بینی کرد که شکاف و تعارض میان نسل جوان - که اصولاً توشه، توان و انرژی انطباق با نوآوری‌های دانش و تکنولوژی را دارد- با نسل‌های دیگر بیش از پیش فزونی می‌یابد.

فی‌المثل، درست در حالی که هنوز از نسل قبل کسانی هستند که مطالعه کتاب کاغذی را به کتاب الکترونیک ترجیح می‌دهند و در حالی که تازه برخی دارند به کتاب الکترونیک منقش بر صفحه مانیتور عادت می‌کنند، برخی جوانان به طور کامل خود را با تلفن همراه به عنوان پلتفرم تمام کارها از جمله کتاب‌خوانی انطباق داده‌اند، و رفتار هر سه نسل متمایز برای یکدیگر عجیب است.

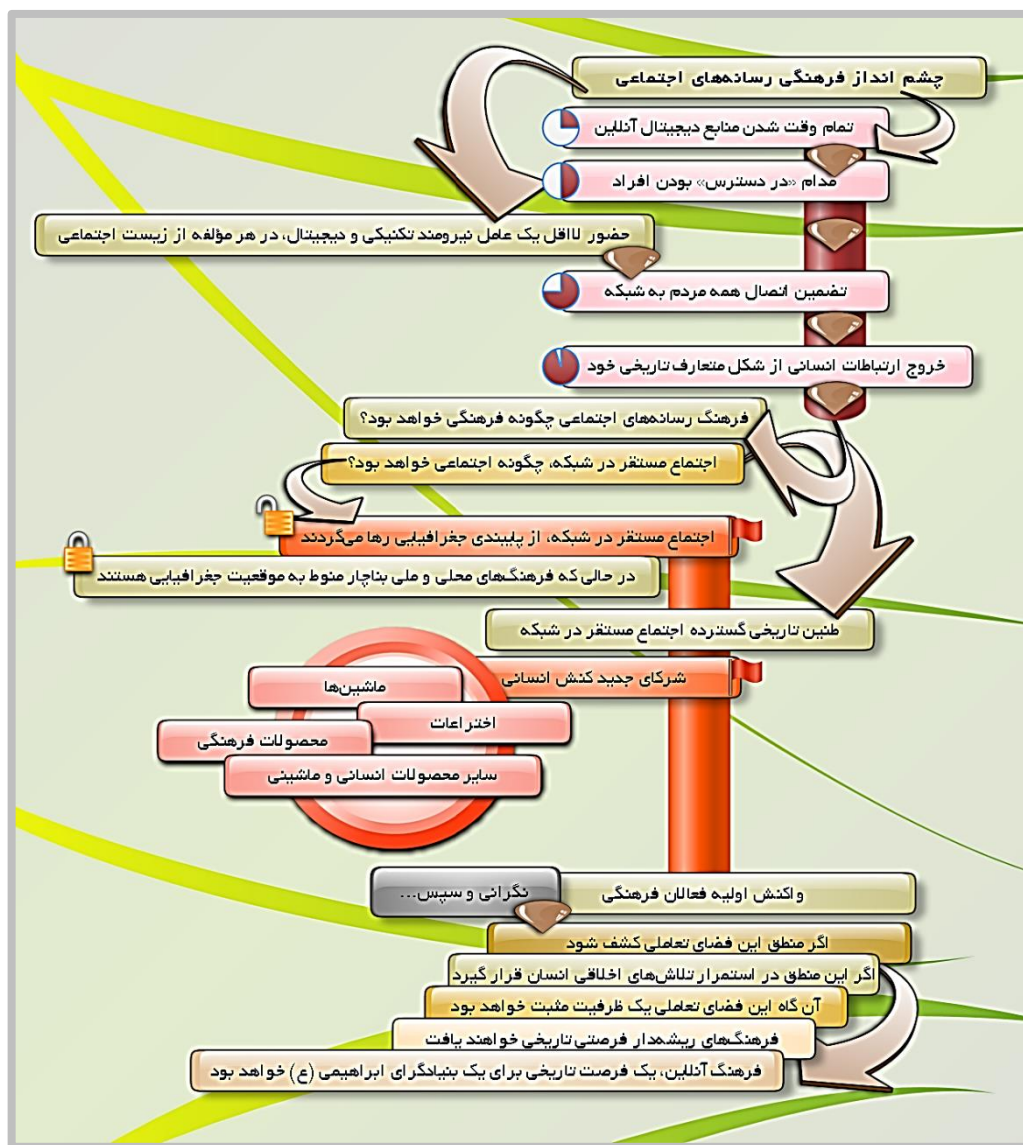
الگوی ۱۵ / انقلاب آنلاین و نقطه عطف پلتفرم تلفن همراه / کاوش پانزدهم

۴-۲ کاوش ۱۶.

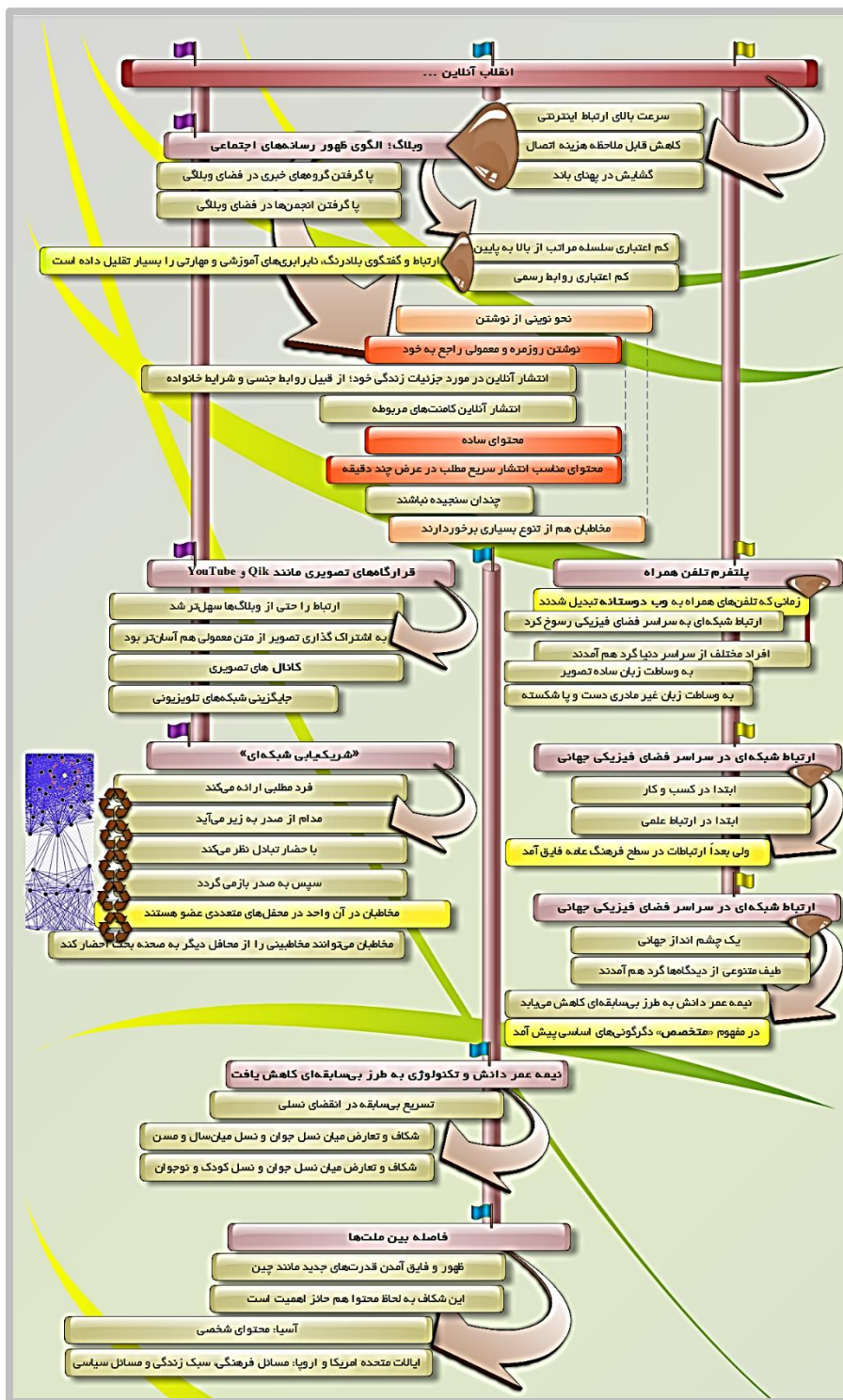
فاصله بین ملت‌ها نیز از این حیث رو به افزایش است. برخی گزارش‌ها نشان می‌دهند که چین بازاری پیشرو برای رسانه‌های اجتماعی است. این شکاف به لحاظ محتوا هم حائز اهمیت است. در آسیا عمدتاً تمرکز بر محتوای شخصی است، در حالی که در ایالات متحده و اروپا بحث‌ها بین موضوعات مرتبط با مسائل فرهنگی، سبک زندگی و مسائل سیاسی توزیع شده است (توأم با اقتباس‌های آزاد و انشایی از سیلوپا کمپی).

الگوی ۱۶ / انقلاب آنلاین و نقطه عطف پلتفرم تلفن همراه / کاوش شانزدهم

الگوی ۱۷ / الگوی نهایی چشم‌انداز فرهنگی رسانه‌های اجتماعی

الگوی ۱۸ / الگوی نهایی انقلاب آنلاین تا کنون

حوزه فضای مجازی به اندازه انقلاب اسلامی اهمیت دارد. این فضا مثل یک رودخانه پر از آب و خروشان است که می آید و دائماً هم بر آب آن افزوده و خروشان تر می شود. اگر ما بر این رودخانه تدبیر کنیم و برنامه داشته باشیم، زهکشی کنیم و هدایت کنیم این رودخانه را تا به سد بریزد، می شود فرصت. اگر رهاش کنیم و برنامه ای برای آن نداشته باشیم می شود یک تهدید.

csri.majazi.ir